

PERSPEKTIVY ÁZERBÁJDŽÁNSKÉHO NACIONALISMU A SEPARATISMU V ÍRÁNU¹

EMIL SOULEIMANOV – KAMIL PIKAL

Perspectives of Azerbaijani nationalism and separatism in Iran

Abstract: Notwithstanding lack of detailed and freely accessible data, this paper examines the heavily underresearched issue of ethno-nationalism and separatism amid Iran's largest ethnic minority, Azerbaijanis, in an attempt to identify whether they may pose a threat to the territorial integrity of the Islamic Republic. Despite the fact that Azerbaijanis, a predominantly shiite community speaking a Turkic language, have historically been deeply integrated into Iranian society generating numerous *élite* members, recent decades have seen a gradual rise of nationalistic sentiments among them; sentiments that in some occasions have bordered on claims for secession. The authors claim that this process was instigated by a range of factors including the obtaining of independence by the post-Soviet Republic of Azerbaijan, introduction of Turkish and Azeri satellite TV broadcast to Iran's Azerbaijani provinces and increasing levels of economic migration from Iranian Azerbaijan to Turkey. The authors conclude by stating that as of yet, the community of Iranian Azerbaijanis is deeply divided between religiously-minded assimilationists advocating for the established status quo and ever radicalized ethno-nationalists whose aim is to at least achieve more ethno-cultural rights for themselves.

Key words: South Azerbaijan, Iran, Separatism, Ethnic minorities, Ethnic policy.

Islámská republika Írán je mnohonárodnostní země, ve které tvoří podíl etnických Peršanů přibližně polovinu celkové populace. Zbytek pak tvoří zpravidla kompaktně osídlené etnické skupiny turkického, íránského a semitského

¹ Tato publikace vznikla v rámci projektu Centrum pro výzkum kolektivní paměti (UNCE 204007), řešeného na FSV UK v Praze.

původu.² Přesné počty příslušníků těchto jednotlivých menšin, ale ani většinových Peršanů nejsou známy, neboť při sčítáních lidu se v Íránu nezjišťuje národnost obyvatel, ale pouze náboženská příslušnost.

Zdaleka nejpočetnější etnickou menšinou v Íránu jsou Ázerbájdžánci. Podle různých odhadů jich na území islámské republiky žije 12 až 22 milionů, což tvoří až čtvrtinu celkové populace Íránu. Převážná většina ázerbájdžánské populace obývá severozápadní provincie Íránu, hraničící s Tureckem, Arménií, Ázerbájdžánem a Irákem, a sice západní Ázerbájdžán (kde výrazná část obyvatelstva je tvořena Kurdy), východní Ázerbájdžán, Ardabil a Zandžán (spolu s Peršany), částečně též Gilán (spolu s Gilánci a Peršany), Hamadán a Kazvín (v obou případech spolu s Peršany). Podle některých odhadů čtvrtina až třetina obyvatelstva Teheránu je tvořena imigranty ázerbájdžánského původu a jejich potomky v první či druhé generaci (Minahan 2002: 1765–1766).

Vzhledem k jejich vysokému počtu, ale také odpovídajícímu zastoupení mezi příslušníky iránských elit je loajalita iránských Ázerbájdžánců k teheránské vládě klíčová pro zachování režimu a udržení územní integrity islámské republiky. Rostoucí nacionalistické a v krajním případě i separatistické tendence mezi ázerbájdžánskou menšinou jsou proto iránskou vládou stále častěji vyhodnocovány jako bezpečnostní hrozba, které je třeba věnovat pozornost.

Předkládaná studie byla vytvořena z větší části na základě dostupné sekundární literatury a expertních konzultací. Kapitola o současné situaci v regionu částečně vychází z terénního výzkumu Emila Souleimanova.³ Cílem stati není pouhý popis

² Mezi turkické etnické skupiny patří zejména Ázerbájdžánci, Turkmeni, Kaškájci, Afšarové a Kádžárové. Íránská etnika žijící na území islámské republiky jsou vedle dominantních Peršanů také Kurdové, Lurové, Talyšové, Gilánci, Mazandaránci, Balúčové, Paštuni a Chazarové. Národnostní menšinou semitského původu jsou početní Arabové žijící zejména na jihozápadě země u břehů Perského zálivu, primárně v provincii Chuzestán.

³ Uskutečnění etablovaného terénního výzkumu, jehož součástí by bylo značné množství strukturovaných interview, z pochopitelných důvodů není v autoritářské zemi se striktní kontrolou veřejného života ze strany bezpečnostních i výzvědných složek možné; Írán je v tomto ohledu přitom považován za jednu z nejuzavřenějších zemí jak Středního východu, tak celého světa. Bylo proto nezbytně nutné koncipovat terénní výzkum volnějším způsobem. V průběhu cca dvou týdnů pobytu bylo Emilem Souleimanovem (září 2010) osloveno na 20 etnických Ázerbájdžánců, v drtivé většině mužů ve věku 18 až 60 let, se kterými byly uskutečněny rozhovory o situaci ázerbájdžánské minority Íránu, jmenovitě o jejich etnicko-jazykových právech, vztazích s perskou většinou, iránským státem atd. Drtivá většina těchto interview se uskutečnila ve městech iránského Ázerbájdžánu, a sice v Tabrízu, Ardabilu a částečně Džolfě. (Uskutečnění těchto interview bylo umožněno skutečností, že Emil Souleimanov ovládá ázerbájdžánštinu, což navázání kontaktu usnadnilo.) Tato praktika volnějších rozhovorů místo strukturovaných interview je přitom akademickou komunitou považována za akceptovatelnou zejména v případě zemí s autoritářským zřízením (Reny 2011; Clark 2006).

stávající situace v regionu, byť i ten by byl vzhledem k nedostatečnému množství literatury k tématu nemalým přínosem. Autoři nadto usilují o identifikaci vnějších i vnitřních faktorů, které přispěly k rozmachu nacionalismu mezi příslušníky studované etnické menšiny a které mají vliv na jeho další vývoj. Podle naší hypotézy patří k nejvýraznějším faktorům zintenzivnění kontaktů příslušníků minority s Tureckou republikou, a to jak přímo prostřednictvím ekonomické migrace a turismu, tak nepřímou skrze turecká média, především televizi. Dalším významným faktorem je vznik nezávislého Ázerbájdžánu, kde rovněž došlo k prudkému rozvoji nacionalismu, který je prostřednictvím médií i osobních vazeb mezi jednotlivými aktivisty z obou zemí dále přenášen do Íránu.

Etnická a náboženská identita íránských Ázerbájdžánců

Způsob, jakým íránští Ázerbájdžánci vnímají centrální vládu a Peršany coby dominantní etnikum Íránu, úzce souvisí s tím, jak tato menšina chápe samu sebe a jakou má historickou zkušenost se soužitím s Peršany. Obzvláště důležité jsou v tomto ohledu jazyková a náboženská příslušnost Ázerbájdžánců a vývoj jejich postavení v Íránu.

Ázerbájdžánci v Íránu hovoří jazykem náležejícím do oguzské jazykové skupiny, který je až na větší množství perských a arabských lexikálních výpůjček totožný s jazykem tzv. severních (sovětských či kavkazských) Ázerbájdžánců.⁴ Velmi blízký je také jazyku, kterým se mluví v Turecku. Tyto dva jazyky (ázerbájdžánská a anatolská turečtina) jsou vzájemně srozumitelné. Mnohé menší turkické jazyky Íránu, zejména jazyky Kaškájců, Afšárů a Kádžárů, bývají stále častěji považovány za dialekty ázerbájdžánské turečtiny, a mluvčí těchto jazyků se čím dál více hlásí k ázerbájdžánské národnosti.

Znalost vlastní řeči je mezi Ázerbájdžánci, obývajícími severozápad Íránu, běžná. Výuka ázerbájdžánské turečtiny je v zemi na všech úrovních *de facto* zakázána, což protirečí samotné íránské ústavě. Zákaz probíhá na všech úrovních škol a týká se nejen výuky v turkickém jazyce, ale i výuky tohoto jazyka jako předmětu, takže např. na Tabrízské univerzitě, kde je vyučováno sedm jiných jazyků, se nesmí vyučovat rodná řeč většiny studentů (Southern Azerbaijan 2010: 4). V době nacionalistického režimu dynastie Pahlávi (1925–1979) bylo užívání turkického jazyka na veřejnosti zcela zakázáno. V následujícím období došlo k mírnému uvolnění, včetně založení ázerbájdžánské rozhlasové stanice a televize. Tato oficiální média ale vysílají v ázerbájdžánské turečtině pouze

⁴ Jazyk, kterým Ázerbájdžánci hovoří, se v Ázerbájdžánské republice běžně označuje jako ázerbájdžánština (*Azərbaycanca*). V Íránu je pro týž jazyk častěji užíváno označení „ázerbájdžánská turečtina“ (*Azərbaycan Türkçesi*). Tento termín bude užíván také v této stati.

několik hodin týdně a jazyk vysílání je navíc maximálně persifikovaný.⁵ Většina iránských Ázerbájdžánců pro písemnou komunikaci donedávna používala farsí (perštinu), neboť iránská varianta ázerbájdžánské turečtiny nebyla kodifikována. Znalost vlastní řeči mezi ázerbájdžánskými imigranty Teheránu, Kómu a dalších měst mimo severozápadní Írán se postupně vytrácí, což souvisí i s redukcí ázerbájdžánské sebeidentifikace (Minahan 2002: 1765–1766).

Drtivá většina Ázerbájdžánců se stejně jako většina ostatních obyvatel Íránu hlásí k ší'itské odnoži islámu.⁶ Ší'itská varianta islámu vedle Íránu převládá pouze v malém počtu zemí, např. v Ázerbájdžánské republice, Bahrajnu a Iráku. Ší'itská solidarita je i vzhledem k menšinovému postavení ší'itských věřících v islámském světě silnější než solidarita, kterou najdeme mezi většinovými sunnity. Jistou roli zde hrají i silné tenze, které historicky existují mezi příslušníky těchto dvou komunit, a represálie, kterým byli ší'ité tradičně vystaveni v zemích se sunnitskou dominancí, což se týká zejména Iráku, Saúdské Arábie, Osmanské říše a následně Turecka, ale také třeba Pákistánu (Zandi 2008: 71–75).

Náboženství hraje velice důležitou roli v životě patriarchálních Ázerbájdžánců severozápadního Íránu i jako prvek kolektivní identity. Skutečnost, že se Peršané a Ázerbájdžánci hlásí ke stejnému náboženství, je historicky pojila a naopak vytvářela animozitu vůči anatolským Turkům a Kurdům, kteří převážně vyznávají sunnitský islám. Navíc během mnoha osmanských invazí do Persie byly její příhraniční oblasti, kde žije většina ázerbájdžánské populace v zemi, nejvíce vystaveny útokům osmanských vojsk a nejčastěji nesly břímě ozbrojeného odporu proti sunnitským Osmanům.

Pro mnoho nábožensky založených Ázerbájdžánců je dodnes sňatek mezi osobami hovořícími tímž (turkickým) jazykem, ale náležejícími k odlišné větvi islámu (tedy ší'itské a sunnitské) zcela nemyslitelný. Oproti tomu sňatku mezi dvěma ší'ity různého etnického původu (například Peršany a Ázerbájdžánci) nic nebrání. Není proto divu, že v zemi existuje mnoho smíšených persko-ázerbájdžánských rodin. V posledních desetiletích tento trend posílily také masové migrace Ázerbájdžánců za prací a lepším životem do vnitřních oblastí Íránu (Persie). Mezi migranty do částí země s převahou etnicky perského obyvatelstva vedle možnosti uzavírat smíšené sňatky působilo také odtržení od prostředí, kde je běžně užíván turkický jazyk, a jistá etnicko-jazyková diskriminace ze strany

⁵ Jedná se o vysílání kanálu iránské státní televize Sahar 1, který je určený primárně pro diváky v severním Ázerbájdžánu, jenž usiluje o šíření iránské státní propagandy a iránské kultury. Obdobné kanály provozuje stanice Sahar také v dalších světových a regionálních jazycích. Viz *Azeri TV of Sahar Universal Network* [online].

⁶ V zemi existuje také sunnitská menšina, etnicky se skládá zejména z Kurdů, Balúčů, Turkmenů, Paštunů a části Arabů. Celkově tvoří sunnité přibližně 9% iránské populace (Hassan 2008: 3).

Peršanů. V důsledku všech těchto faktorů u ázerbájdžánských migrantů do perských měst (stejně jako u migrantů z jiných menšin) docházelo k intenzivní persifikaci (Minahan 2002: 1765–1766).

Míra asimilace či ztotožnění se s íránskou státností a jejími ideologiemi se často odráží už ve způsobu, jak se jednotliví Ázerbájdžánci v Íránu označují. Celkem se používají tři skupiny autoetnonym. Termín *Azərbaycanlı* (Ázerbájdžáнец) je politicky neutrální a poukazuje na teritoriální původ jedince. Oproti tomu užívání etnonyma *Azəri* naznačuje inklinaci k perskému nacionalismu, tzv. paníránismu, který se v Íránu etabloval během šáhova režimu a dodnes je v zemi vlivný. Podle něj jsou dnešní Ázerbájdžánci poturčenými potomky íránské etnické skupiny *Azəri*, která v regionu sídlila před příchodem turkických kmenů v 11. století. Naopak pojmenování *Türk* (Turek) či *Azərbaycan Türkləri* (ázerbájdžánští Turci) odkazuje na afiliaci s neíránskou, tureckou/turkickou identitou. I v perském prostředí se někdy pro zvýraznění neíránské identity obyvatelstva Ázerbájdžánu používá termínu *Tork* (Turek), přičemž použití tohoto termínu ze strany Peršanů má mnohdy poněkud pejorativní nádech (Asgharzadeh 2007: 7).

Ázerbájdžánci jsou jako ší'ité tradičně plně integrováni do společenského života země. Nezanedbatelný podíl vysokých státních úředníků, duchovenstva, armádní generality, hospodářsky významných osobností či představitelů intelektuální elity tvoří Ázerbájdžánci. K nejvýznamnějším příkladům patří beze sporu nejvyšší duchovní vůdce země ajatolláh Alí Chameneí, opoziční předák a reformistický kandidát na prezidenta při loňských volbách Mír-Hosejn Musávi (mimořádně vzdálený příbuzný Chameneího, který navíc pochází ze stejné vesnice jako ajatolláh) či ministr vnitra Sadek Mahsúlí.

Podmínkou získání vysokého postavení ve společnosti je však odmítnutí turkické identity a přihlášení se k identitě íránské, resp. k myšlence íránské státnosti. Mnozí Ázerbájdžánci se proto od svého turectví, a do jisté míry též od původu z ázerbájdžánských provincií distancují, což platí zejména o příslušnících starších generací. Např. ajatolláh Chameneí jen velmi zřídka na veřejnosti hovoří ázerbájdžánskou turečtinou a říká o sobě, že je „Íránec z Mašhadu“ (Racisism ... 2009, online).

Historická zkušenost íránských Ázerbájdžánců

Datace příchodu turkických kmenů na území obou Ázerbájdžánů je dosud předmětem sporů mezi ázerbájdžánskými a perskými historiky, nicméně nejpozději se tak stalo za vlády první perské dynastie turkického původu, Ghaznovců (963–1187). Počínaje Ghaznovci měla převážná většina dynastií, které vládly Persii, silné vazby na turkické prostředí či přímo turkický původ. Za zmínku

stojí zejména safiovska dynastie (1501–1722), za jejíž vlády se Persie po letech úpadku vrátila mezi velmoci, a právě tato dynastie učinila ší'itský islám státním náboženstvím. Etnický původ Safiovců je dodnes předmětem sporů, nicméně i nejhrořivější stoupenci teorie o jejich íránském původu připouštějí, že mateřštinou nejstarších příslušníků dynastie byl turkický jazyk. Poslední turkickou dynastií v Persii byli Kádžárovci (1785–1925), kteří byli příslušníky turkické (sub)etnické skupiny Kádžárů. Ázerbájdžánská turečtina měla po větší část výše vymezeného milénia status jazyka armády a částečně také dvora. Kmeny a klany turkického původu zaujímaly přední pozice ve společenském životě země (Shaffer 2002: 16–22).

Na počátku 20. let minulého století skončila turkická dominance nad Persií s ustavením první ryze perské dynastie Pahláviovců. V té době již silně vyvinutý perský nacionalismus nabyt statutů státní ideologie (Southern Azerbaijan 2010: 4–5). Státotvorný význam ší'itského islámu, byť zůstal i nadále státním náboženstvím, byl ze strany šáhova režimu všemožně utlumován. Důvodem byl patrně fakt, že vzhledem k početné sunnitské menšině nemohl hrát roli zastřešující kolektivní identity. Místo toho převládl paníránský nacionalismus a politika asimilace etnických minorit. Došlo dokonce i k jakési zpětné asimilaci všech zmíněných turkických dynastií, jejichž neperská identita byla tehdejší nacionalistickou historiografií důsledně popírána, což do jisté míry pokračuje dodnes.

V případě Ázerbájdžánců, kteří především byli vzhledem ke svému počtu a míře integrace do perské společnosti vnímáni jako potenciální hrozba územní integrity země, nabyta asimilační politika státu obzvláště kuriózní podoby. Režim popíral odlišnou turkickou identitu Ázerbájdžánců a místo toho se jim snažil vnútit teorii, podle níž byli lingvisticky turkizovanými příslušníky íránského etnika *Azárí*. Jak již bylo uvedeno výše, byla zakázána výuka v ázerbájdžánské turečtině, a dokonce i její užívání na veřejnosti.

Další součástí asimilační kampaně byla politika zesměšňování turkických Ázerbájdžánců. Byl vytvořen a propagován stereotyp „blbého Turka“ (*Tork-e char* – „turecký osel“ jako protikladu obrazu kultivovaného Peršana). Turecký osel se postupně stal integrální součástí íránského folkloru a od 30. let 20. století cirkuloval v podobě vtípů a objevoval se v literatuře i ve filmu. Přitom neexistují doklady o dřívějším masovém rozšíření tohoto stereotypu (Akhbari 2009: 56–57).

V těchto podmínkách začali mnozí Ázerbájdžánci svůj turkický původ skrývat, resp. negovat – zpravidla tím, že se začali hlásit k íránské identitě. Tato negace nabírala buď podobu zanedbávání svého regionálního původu a přijetí paníránismu, nebo akceptace teze o íránském původu Ázerbájdžánců. Tento

přístup platil zejména v případě představitelů společenské elity Ázerbájdžánců, ale také mas ázerbájdžánských venkovanů, kteří odešli do Teheránu a dalších iránských měst mimo historický Ázerbájdžán během industrializace v 60.–70. letech minulého století a později (Mohtadi 1986: 717–718).

Islámská revoluce (1979) do jisté míry zredukovala sílu iránského nacionalismu tím, že upevnila roli ší'itského náboženství jako přední složky kolektivní identity Íránců. Od 90. let 20. století, krátce po iránsko-irácké válce (1980–1988) se však úloha iránského (perského) nacionalismu znovu upevnila. A to mělo za následek i upevnění protiturkických nálad, namířených zejména proti ázerbájdžánské minoritě země. Vedle staršího obrazu „hloupého Turka“ se začaly objevovat další negativní stereotypy Ázerbájdžánců, zobrazovaných nově také jako vesničtí křupani bez slušného vychování, kteří jsou navíc nedůvěryhodní, lační po penězích a tíhnoucí k násilí.

Zejména ve městech, kde Peršané tvoří většinu, se proto příslušníci ázerbájdžánské komunity snaží, resp. donedávna snažili svůj ázerbájdžánský původ skrývat, aby se nestávali objektem výsměchu a diskriminace ze strany většinové populace. V etnicky smíšených ázerbájdžánsko-perských rodinách, které jsou početné zejména v iránských velkoměstech, se děti zpravidla hlásí k perské národnosti. Mnohé děti v plně ázerbájdžánských rodinách žijících mimo ázerbájdžánské provincie rodiče od narození učí pouze perštinu a vyhýbají se komunikaci v turkickém jazyce, aby se jejich potomci vyhnuli posměchu kvůli ázerbájdžánskému přízvuku či původu, resp. aby byla jejich ázerbájdžánská identita účinně skryta (Racism ... 2009, online).

Dosavadní dějinnou zkušenost iránských Ázerbájdžánců lze shrnout do konstatování, že po staletích, během nichž bylo užívání turkického jazyka znakem příslušnosti k vládnoucí třídě a pojilo se se značnou prestiží, byly během 20. století jakékoliv projevy turkické identity velmi silně a poměrně účinně potlačovány. Tento proces usnadnila také skutečnost, že na rozdíl od Arabů, Kurdů, Balúčů či některých dalších menšinových etnik v zemi Ázerbájdžánci v té době již opustili tradiční uspořádání společnosti, kdy pevné vazby uvnitř rodových (u některých skupin i kmenových) struktur výše uvedených menšinových etnik značně napomohly v udržování vlastní identity. Na druhou stranu Ázerbájdžánci neměli mnoho příležitostí vytvořit si vlastní nacionalistickou historiografii, která by napomohla k uchování vlastní identity tak, jak je tomu u většiny moderních národů. Navzdory těmto handicapům nebyla turcká identita iránských Ázerbájdžánců zcela eliminována. Spíše byla vytlačena z veřejného diskurzu do soukromí. Spolu se změnou společenského klimatu v posledních letech se opět dere na povrch, a to na iránské poměry až s překvapivou intenzitou.

Rozmach ázerbájdžánského nacionalismu v posledních letech

Přibližně od poloviny 90. let dochází k postupnému upevňování turkické identity iránských Ázerbájdžánců. Stále více Ázerbájdžánců se ke svému turkickému původu hlásí. Na rozdíl od dřívější situace již není trestné, ale ani společensky nepřijatelné v ázerbájdžánské turečtině mluvit na veřejnosti, i když to může způsobit příležitostně negativní reakce ze strany obyvatel. Tento vývoj je podmíněn několika faktory vývoje jak v celém Íránu, tak v jeho ázerbájdžánských provinciích.

Jednou z nejdůležitějších příčin nového rozmachu ázerbájdžánského nacionalismu v Íránu je bezesporu redukce sebeidentifikace s teokratickým státem a náboženstvím a posílení etnických nacionalismů na celostátní úrovni. Jak známo, Írán je z podstatné části tvořen populací v produktivním věku (kolem 2/3 celkového počtu obyvatelstva cca 73 milionů lidí tvoří mládež pod 30 let věku), která převážně usiluje o uvolnění restrikcí a společenské změny. Mnozí mladí Íránci jsou nespokojeni s restriktivním režimem duchovních, což bylo umocněno zejména během krvavých nepokojů kolem znovuzvolení Mahmúda Ahmadínežáda, ke kterému došlo v druhé polovině roku 2009. Již se neztotožňují s teokracií, resp. se s ní ztotožňují v mnohem menší míře než generace jejich rodičů (Moosavi 2007).

Napříč společností, zejména v urbánním prostředí, je rozšířena deziluze z teokratické formy vládnutí a odpor k jeho fundamentalistickým projevům. Stále častěji se ozývají přání po nastolení společenských reforem. Mnozí vzdělaní Íránci se z protestu vůči režimu hlásí méně i k náboženské identitě. Naopak obdivují Západ.⁷ Totéž se týká i Ázerbájdžánců. Přirozeně oslabení sebeidentifikace s režimem a náboženstvím vede k hledání alternativní ideologie – oživení (etnického) nacionalismu, což u mnoha Ázerbájdžánců znamená nacionalismus turkický.

V případě Peršanů se pak jedná o stále rozšířenější úlohu nacionalismu perského, který se obrací k předislámské tradici staroslavných perských říší (Abdí 2001: 52) Tento vývoj je reflektován i produkcí stále většího množství filmů a beletrie glorifikujících předislámskou minulost Peršanů. Zdá se, že tento fenomén je tolerován ze strany kleriků, ba je jimi v jistém ohledu i podporován. Vzniká tak živná půda pro konflikt turkického (ázerbájdžánského) a iránského (perského) nacionalismu (Racisism ... 2009, online).

Pro výše popsaný typ mladých Íránců představuje Turecko svobodnou prozápadní a poměrně rozvinutou zemi, která je navíc politicky a vojensky mocná.

---

⁷ Nutno podotknout, že situace, kdy se rebelující mládež na protest proti režimu projevuje výrazně prozápadně, není v Íránu zcela novým fenoménem. Podobný vývoj bylo možné zaznamenat také v době šáhových reforem ve 30. letech 20. století.

V neposlední řadě je Turecko vnímáno jako země, která je svou kulturou, ale i fyzickým vzhledem svých obyvatel ve srovnání s Íránem „evropštější.“ Íránci si v posledních letech oblíbili také turecká přímořská letoviska. Málolterá iránská rodina patřící k městské střední třídě nenavštívila Antalyu, Antakyu či Bodrum (Íranlı turistler... 2011, online). Turkická identita, spojovaná s liberálním a vyspělým Tureckem, již není pro mnohé Íránce neprestižní. To má přirozeně částečný dopad také na vnímání svých vlastních ázerbájdžánských „Turků“.

Mnozí Íránci, zejména ázerbájdžánského původu, jezdí do Turecka za prací. Tam se seznamují s velmi silným tureckým nacionalismem a vědomím turecké solidarity, což posiluje jejich etnicko-jazykové povědomí a redukuje jistý psychologický handicap, ukotvený z šáhových dob. Významnou roli v kontextu probíhající emancipace iránských Ázerbájdžánců hraje i přijímání tureckého (a ázerbájdžánského) satelitního vysílání. Sledování tureckých televizních kanálů se v severozápadním Íránu stalo běžným v 90. letech, ačkoli použití satelitů je v zemi formálně zakázáno. Mnohé ázerbájdžánské domácnosti tak sledují turecké televizní stanice, které poskytují širší výběr pořadů, co do zajímavosti nesrovnatelný s přísně cenzurovanou iránskou televizí. Pravidelné sledování tureckého vysílání tak napomáhá upevňování povědomí o turecké sounáležitosti, ale také u jeho diváků zlepšuje jazykové dovednosti. Není bez zajímavosti, že v posledních zhruba deseti letech v jazyce iránských Ázerbájdžánců značně vzrostl počet anatolských turcismů (Alikhan 2008: 98).

Ztotožňování se s kavkazskými Ázerbájdžánci, kteří získali v roce 1991 nezávislost, je rovněž významné. Mnozí sekulárně a nacionalisticky naladěni Ázerbájdžánci vnímají s romantickým nadšením státní atributy Ázerbájdžánské republiky. Její existence pro ně slouží jako ukázka, kam až může jejich vlastní emancipace dojít, aby byl vytvořen sjednocený Ázerbájdžán „od Derbentu po Hamadán“. K emancipaci iránských Ázerbájdžánců přispívá také nacionalistická literatura a filmy ze severu. Iránští Ázerbájdžánci, kteří s těmito médii přicházejí do styku, se jejich prostřednictvím více dozvídají například o tureckém původu dynastií, které vládly Persii (Brown 2002: 68).

Vztah iránských Ázerbájdžánců k tzv. *šurávi* („Sověťům“), jak jsou severní Ázerbájdžánci dodnes mnohdy nazýváni, má i řadu negativních specifík. Rozdělení ázerbájdžánského etnického prostoru mezi Rusko a Persii v roce 1828 mělo dopad na citelnou kulturní rusifikaci severoázerbájdžánského obyvatelstva, které navíc během sovětského režimu prošlo silnou sekularizací. Oproti tomu iránští Ázerbájdžánci, jakkoliv mohou být podle iránských standardů považováni za poměrně liberální, si uchovali mnohé prvky tradičního patriarchálního života, zejména islám. Kavkazští Ázerbájdžánci jsou proto v severozápadním

Íránu známi pro zkaženost mravů, která se projevuje např. větší volností dívek a žen, spíše formální úlohou islámu v zemi, a v neposlední řadě též požíváním alkoholu.⁸

Je tedy patrné, že odlišná historická zkušenost života v carském Rusku, resp. SSSR v případě kavkazských Ázerbájdžánců a v Persii, resp. Íránu v případě jejich jižních soukmenovců vedla v obou spřízněných populacích ke zformování odlišných, v mnoha ohledech antagonistických kultur a identit. Navíc současná Ázerbájdžánská republika je v Íránu vnímána jako malý, ekonomicky, vojensky a politicky relativně slabý a zkorumpovaný stát, ovládaný autoritativně jednou rodinou, který navíc utrpěl potupu v podobě vojenské porážky (Náhorní Karabach), což není případ Íránu (Shaffer 2000: 470). Proto se poněkud paradoxně íránští Ázerbájdžánci ztotožňují více s Tureckem než s Ázerbájdžánskou republikou.

Tyto faktory způsobily, že emancipace ázerbájdžánské populace v severozápadním Íránu je od poloviny 90. let minulého století na vzestupu. Od roku 1996 se větší demonstrace v Tabrízu, Urmíji a dalších převážně ázerbájdžánských městech severozápadního Íránu konají přibližně jednou za 2–3 roky. Hlavním požadavkem demonstrantů je zřízení výuky v turkickém jazyce a uznání etnické a jazykové svébytnosti „ázerbájdžánských Turků“, jak se prezentují. Čas od času zaznívají i požadavky na zřízení kulturně-administrativní autonomie v ázerbájdžánských provinciích (Elling 2008: 486).

Kulminaci emancipačních vystoupení Ázerbájdžánců a zároveň bod obratu v tomto ohledu představují nepokoje z května a června 2006. Rozbuškou nepokojů bylo vydání státního deníku „Írán“ z 12. května 2006, který obsahoval hrubě urážlivou karikaturu Ázerbájdžánce jako hloupého a špinavého švába, a jeden článek namířený proti ázerbájdžánské menšině. Krátce po zveřejnění dehonestujících materiálů v uvedeném deníku došlo v převážně ázerbájdžánských městech severozápadního Íránu, ale i v samotném Teheránu k mnohatisícovým demonstracím iniciovaným studenty, které na několik dnů až týdnů paralyzovaly život těchto měst (Baharan 2010: 15).

Demonstranti se dokonce načas zmocnili televizního vysílače v západoázerbájdžánském městě Urmija a budovy městského magistrátu ve východoázerbájdžánském Sulduzu. Přítom jednotky místní policie a milice (*basídžů* a *pasandáránů*), složené z etnických Ázerbájdžánců, v převážně většině odmítly proti soukmenovcům zasáhnout, což je pro Írán bezprecedentní jev.

Demonstranti požadovali potrestání autorů karikatury a článku. To se sice vzápětí stalo a autoři článku a šéfredaktor deníku byli odstaveni a vydávání titulu

⁸ Osobní konzultace E. S. s obyvateli Tabrízu, září 2010.

bylo dočasně zastaveno, ale demonstrace pokračovaly dál. Zaznívaly při nich na íránské poměry hodně smělé politické slogany, např. „Jsem hrdý, že jsem Turek“, „Pryč s perským šovinismem“, „Ruce pryč od Ázerbájdžánu“, „Chceme školní výuku v turečtině“ atd. Pro potlačení demonstrací byly přivolány jednotky milice a armády z jiných oblastí Íránu, což stálo životy desítek lidí. Podle některých informací, poskytovaných zejména ázerbájdžánskými nacionalisty, přesáhl počet obětí sto lidí. Přesný počet obětí však není možné vyčíslit vzhledem k striktnímu informačnímu embargu, které bylo naloženo na události v severozápadním Íránu ze strany Teheránu (Tractor Sazi... 2010, online).

Události z roku 2006, resp. tvrdé represálie, které následovaly, posloužily pro upevnění turkického ázerbájdžánského nacionalismu a posílení nevraživosti vůči radikálně teokratickému režimu. Tato nevraživost našla své další výrazné projevy např. během evidentně zfalšovaných prezidentských voleb v roce 2009, kdy se severozápad Íránu postavil na stranu místního rodáka a reformisty Musáviho, což stálo životy několika demonstrujících Ázerbájdžánců. Odpor k vládnoucímu režimu zčásti může íránské Ázerbájdžánce spojovat s ostatními opozičními proudy, ale přesto zde existují určité bariéry, neboť nemalá část perské protirežimní opozice teokratickou vládu kritizuje z pozic perského nacionalismu, který je k turkickému nacionalismu stejně antagonistický jako současný režim.

Ideologický rozkol uvnitř ázerbájdžánské populace Íránu

V současné době procházejí íránští Ázerbájdžánci znatelným rozkolem. Nábožensky založení konzervativní příslušníci zejména starší generace se primárně identifikují se svými souvěrci. Ší'itský islám ztotožňují s myšlenkou íránské státnosti a zaujímají skeptický až antagonistický postoj vůči projevům ázerbájdžánského nacionalismu. K anatolským Turkům se staví zpravidla negativně jakožto k nevěřícím (sunnitům) a ke kavkazským Ázerbájdžáncům jako k „porušitelům“. Znatelnou roli v jejich sebeidentifikaci hrají rovněž desetiletí íránského nacionalismu, podle něhož Ázerbájdžánci jsou íránského původu a „barbarský“ turkický původ se považuje za neprestižní. V prostředí takto smýšlejících jedinců nezdědka zaznívá teze o tom, že by se měla Ázerbájdžánská republika připojit k Íránu, resp. íránskému Ázerbájdžánu, neboť „jsme všichni ší'ité“ a kavkazský Ázerbájdžán historicky vždy patřil Persii (Cornell 2004, online).

Naopak mezi sekulárně naladěnými Ázerbájdžánci, zejména mezi mládeží, klesá význam ší'itského náboženství coby pilíře jejich identity. Hlásí se spíše ke svému turkickému původu i turkickému ázerbájdžánskému nacionalismu. Ten je vzdaluje od myšlenky íránské státnosti a naopak psychologicky sblízuje s příslušníky turkických komunit Íránu, ale i Ázerbájdžánskou republikou

a Tureckem, se kterými se chtějí sjednotit. Etnické napětí a emancipační zápal, který v posledních letech sílí v severozápadním Íránu, přispívají k jisté polarizaci íránské společnosti podle etnicko-jazykového principu. Vzhledem k odporu vůči restriktivnímu teokratickému režimu, který je mezi relativně liberální ázerbájdžánskou mládeží tradičně silný, lze očekávat posílení této tendence.

Aktuální situace v íránském Ázerbájdžánu

Od počátku nového století se přes všechny restriktce ze strany íránských úřadů téměř pravidelně uskutečňují masové pochody Ázerbájdžánců k národním symbolům – hoře Savalan a pevnosti Bazz, na kterých nezřídka zaznívají i separatistická hesla, objevuje se panturkistická symbolika a ilegální vlajka tzv. jižního Ázerbájdžánu, která má podobnou strukturu jako vlajka Ázerbájdžánské republiky.⁹

Vzhledem k faktickému zákazu sdružování za účelem etnicko-emancipačních aktivit Ázerbájdžánců, stejně jako jiných etnicko-jazykových komunit, hraje v současné době úlohu vlajkové lodí emancipačního hnutí íránských Ázerbájdžánců sportovní či fotbalový nacionalismus, ztělesněný v podobě fotbalového klubu z Tabrízu, historického střediska tzv. jižního Ázerbájdžánu. Klub Tractor (též Teraktur, Tiraktur) Sazi, založený roku 1970 při tabrízské továrně na výrobu traktorů, se v posledních letech dostal do nejvyšší fotbalové ligy Íránu a již stačil prolomit řadu celoíránských rekordů.

Dříve pouze dva největší fotbalové kluby Íránu, oba z Teheránu (Esteglál a Persepolis), byly schopny zajistit na výjezdních utkáních větší množství fanoušků než domácí mužstvo – fanoušci Tractoru však co do počtu již téměř převyšují domácí fanoušky i na utkáních výše uvedených dvou fotbalových klubů v samotném Teheránu, což zajišťují v neposlední řadě fanoušci ázerbájdžánského původu, žijící v Teheránu a okolních obcích. Na jakémkoliv utkání Tractor Sazi stabilně chodí přes 60 000 fanoušků, což je íránský rekord.

Tak vysoká míra podpory Tractoru je podmíněna politizovaností jeho fanoušků, kteří v průběhu téměř každého utkání, stejně jako před a po něm artikuluji požadavky na zřízení výuky a televizního vysílání v rodném ázerbájdžánském jazyce. Mnohatisícové davy fanoušků používají panturkistické symboly a otevřeně vykřikují panturkistická hesla, např. „Tabríz, Baku, Ankara, naše cesta vede jinam, než cesta Peršanů“, „Ázerbájdžán je náš, Afghánistán je váš“, „Každý má právo studovat ve vlastní řeči“, „Pryč s perským fašismem“, „Ať žije svobodný Ázerbájdžán“, „Do háje s tím, kdo nás nemá rád“ nebo „Jsme hrdí, že jsme Turci“.

---

⁹ Pro vyobrazení jihoázerbájdžánské vlajky viz Güney Azerbaijan 2006, online.

Na zápasech Tractoru s fotbalovými kluby pocházejícími s Persie zaznívají z obou stran nenávislné i dehonestující slogany s etnicko-nacionalistickým podtextem. Peršané zpravidla skandují „*tork-e char*“ čili turecký osel, na to jim Ázerbájdžánci v posledních měsících stále častěji opětvují „*fars-e majmún*“ čili perská opice, což ústí v krvavé střety, při kterých policie zpravidla podporuje perskou stranu (Tohidi 2006, online). Polarizace společnosti podle etnických a jazykových kritérií se tak nadále stupňuje, stejně jako nacionalistické napětí mezi perskou a ázerbájdžánskou mládeží. Tato polarizace má částečný dopad i na příslušníky jiných méně početných turkických komunit Íránu, které se hlásí k turkické identitě silněji než předtím.

Kromě stále častějších střetů fotbalových fanoušků ázerbájdžánského a perského původu se v Tabrízu, Urmije, Maraze, Sulduzu, Ardabílu a řadě jiných měst íránského Ázerbájdžánu začaly objevovat anonymní plakáty volající po výuce v turkickém jazyce, stejně jako vlajky Ázerbájdžánu a Turecka, vztyčované přes noc na viditelných místech a ihned strhávané policisty a jednotkami milice.

Podle informací z regionu, potvrzenými íránskými vládními činiteli a akademiky, vznikají v řadách příznivců fotbalového klubu Tractor Sazi separatistické buňky, což vede k politizaci jejich požadavků. Zpravidla se tyto buňky scházejí v Nachičevanu, (severo)ázerbájdžánské exklávě, se kterou občané Íránu nemají vízovou povinnost. Tractor Sazi se jakožto sportovní klub s letitou tradicí dá jen obtížně zrušit, proto se teheránská vláda podle dostupných informací rozhodla pro infiltraci agentů do jeho sítě a stíhání politicky nejangažovanějších fanoušků (Souleimanov 2010, online).

V íránském Ázerbájdžánu je v případě jakýchkoliv náznaků protistátní činnosti uplatňován obávaný represivní aparát, opírající se o rozvinutou agenturní síť. Aktivisté etnicko-jazykových práv ázerbájdžánské komunity jsou při zadržení policií běžně týráni, objevují se také informace o jejich znásilňování. Řada íránsko-ázerbájdžánských aktivistů byla v posledních letech odsouzena a tito lidé rozšířili již tak vysoký počet politických vězňů v islámské republice. Vzhledem k absenci oficiálních údajů o národnosti vězňů a faktu, že mnozí aktivisté jsou odsuzováni za nepolitické trestné činy typu výtržnictví, nelze jejich přesný počet určit. Většina z nich je odsouzena spíše k lehčím trestům v řádu měsíců. Přesto existují i aktivisté, kterým se dostalo vyšších trestů, např. novinář Sa'íd Matinpúr byl v roce 2008 odsouzen k osmi letům vězení (Said Matinpour 2011, online). Mírové demonstrace na podporu výuky v rodné řeči, např. ta, která proběhla v Tabrízu dne 1. srpna 2010 a které se zúčastnilo 2 000–3 000 lidí, jsou potlačovány za použití násilí. Na tabrízské státní univerzitě, mezi jejímiž studenty jsou velmi početné buňky ázerbájdžánských nacionalistických hnutí, se pravidelně uskutečňují razie.¹⁰

¹⁰ Osobní konzultace E. S. s výzkumníky na teheránské univerzitě s vazbami na vládu, září 2010.

V samotném Íránu existuje na aktivity tohoto druhu naprosté informační embargo ze strany státu a v důsledku toho má majoritní perská populace jen omezené povědomí o situaci v regionu a o jeho specifikách. Takovou neznalost někdy projevují i vrcholní státní představitelé, což lze dokumentovat na takřka humorném incidentu z jara 2006. Prezident Mahmúd Ahmadínežád byl tehdy na oficiální návštěvě v Tabrízu, jejíž součástí byla i přednáška na tamní univerzitě. Ázerbájdžánští studenti státníka provokativně vítali tradičním pozdravem panturkistických radikálů, známým jako „vlčí hlava“ (*kurtbaşı*). Ahmadínežád toto gesto pokládal za místní pozdrav a bez znalosti jeho politických konotací jej opětoval. Fotografie prezidenta bezděčně užívajícího pozdrav organizace, kterou jeho režim tvrdě potírá, dodnes kolují na internetu (AlefNoon 2007, online).

V září 2010 uskutečnil Emil Souleimanov v íránském Ázerbájdžánu omezený terénní výzkum. Jeho závěry jsou na íránské poměry více než překvapující. Např. v Tabrízu se téměř otevřeně mluví o potřebě federalizace Íránu a vytvoření ázerbájdžánské autonomie, čas od času zaznívají i hesla o nutnosti odtržení Ázerbájdžánu od Íránu. Vezmeme-li v úvahu ustálenou tezi o plné integraci Ázerbájdžánců do íránské společnosti a permanentní hrozbu represálií, lze předpokládat, že nálady jsou vyostřené. Na rozdíl od situace před 20 lety, kdy stěží bylo možné v Tabrízu slyšet turkickou řeč, nebo před 10 lety, kdy turkicky na veřejnosti mluvila stěží polovina obyvatel, nyní se všichni na veřejnosti baví ázerbájdžánsky, poslouchá se výhradně ázerbájdžánská a turecká hudba atd.

Podle některých informací, které se nepodařilo ověřit z nezávislých zdrojů, docházelo na jaře 2009 k výbuchům u policejních stanic v řadě míst západního Ázerbájdžánu, což mají mít na svědomí ázerbájdžánští separatisté. Podle některých informací se jedná o společné aktivity ázerbájdžánských separatistů s kurdskými, kteří mají v tomto regionu dlouhou tradici ozbrojeného odboje. K podobným incidentům, byť ojedinělým, docházelo v roce 1996 ve stejné části íránského Ázerbájdžánu; ty se však vládě v Teheránu podařilo zadusit v zárodku i vzhledem k omezené podpoře, již se ázerbájdžánským separatistům od soukmenovců dostávalo.¹¹

Zdá se tedy, že v současné době probíhá emancipační fáze ázerbájdžánského nacionalismu s paralelním vznikem i rozvojem ozbrojených složek odboje. Už vzhledem k náročnosti nacionalistických kampaní, a to jak po materiální stránce, tak z hlediska průpravy aktivistů podobných hnutí, je zjevné, že nacionalistická uskupení íránských Ázerbájdžánců musí mít širokou podporu. Vzhledem k represivní povaze íránského režimu si nelze představit, že by podobná hnutí mohla fungovat bez podpory ze zahraničí, ať už by ji poskytovaly cizí vlády, nebo diasporní komunity.

¹¹ Osobní konzultace E. S. s výzkumníky na teheránské univerzitě s vazbami na vládu, září 2010.

Důsledná analýza nacionalistických hnutí íránských Ázerbájdžánců se proto nemůže vyhnout alespoň stručné charakteristice zahraničních vlivů působících na vývoj těchto skupin. Je ovšem třeba dodat, že právě problematika zahraničních vlivů na studovanou problematiku patří k oblastem, kde je výzkum patrně nejobtížnější. V samotném Íránu zdroje k tomuto tématu zcela chybí, neboť režim se snaží informace tohoto charakteru z bezpečnostních důvodů zcela potlačovat. Stejně tak členové ázerbájdžánských nacionalistických uskupení v Íránu o případné zahraniční podpoře hovoří velmi neradi, neboť se chtějí vyhnout možným obviněním ze špionáže apod. Níže uvedený nástin proto vychází převážně z kusých informací dostupných v zemích, které jihoázerbájdžánská nacionalistická uskupení podporují či v minulosti podporovaly.

Mezinárodní souvislosti ázerbájdžánského nacionalismu v Íránu

Z nejpodstatnějších zahraničních faktorů ovlivňujících postavení ázerbájdžánských nacionalistů v islámské republice jmenujme vliv Spojených států, Ázerbájdžánské republiky a Turecka. Navíc do této kategorie lze zařadit též zahraničněpolitické zájmy teheránské vlády a jejich případné dopady na severozápadní provincie země.

Podle dostupných informací usiloval Washington ještě v letech 2003–2004 o iniciaci ázerbájdžánského separatismu v Íránu. Vzhledem k tehdejšímu relativně slabému etnickému sebeuvědomění Ázerbájdžánců a jejich apolitičnosti se tento záměr nepodařilo uskutečnit.¹² Vůdce SANAM (South Azerbaijan National Awakening Movement)¹³ dr. Mahmudəli Çöhrəqanlı (persky Čohragání) byl v té době přijímán na nejvyšší úrovni ve Washingtonu (v roce 2003 a následně též v roce 2004).

Vzhledem k naznačenému neúspěchu amerických snah o aktivaci separatismu na severozápadě Íránu se mnohé nepokoje z roku 2006 jak v USA, tak v Íránu jeví jako značně překvapivé. Ačkoliv vláda v Teheránu tradičně obviňovala strůjce nepořádků z vazeb na USA a Izrael, skutečnost, že západní média téměř nevěnovala prostor událostem v severozápadním Íránu, stejně jako řada dalších faktorů nasvědčovala tomu, že Američané k nim žádný vztah neměli.¹⁴

¹² Osobní konzultace E. S. s nejmenovaným úředníkem CIA ve Washingtonu v dubnu 2007.

¹³ Tato organizace, známá též pod turkickou zkratkou GAMOH (*Güney Azərbaycan Milli Oyanış Hərəkatı*) založená roku 1995, má hlavní sídlo v Baku a usiluje o kulturně-jazykové zrovnoprávnění Ázerbájdžánců v Íránu, zřízení autonomie ve federalizovaném Íránu a podle některých informací i secesi od Íránu. V Íránu je zakázána. Viz *Güney Azərbaycan Milli Oyanış Hərəkatı* [online].

¹⁴ Osobní konzultace E. S. s Frederickem Starrem a Tourajem Atabakim ve Washingtonu v dubnu 2007.

Nepopíratelný vliv na rozmach ázerbájdžánského nacionalismu v Íránu měl kontakt s nacionalisty ze severního Ázerbájdžánu. Jaký vliv na jeho vývoj má samotná ázerbájdžánská vláda, je dosud poněkud nejasné. Podle některých informací je fotbalový klub Tractor Sazi finančně podporován z Baku. Jinak se ovšem postsovětský Ázerbájdžán všemožně snaží distancovat od dění v íránském Ázerbájdžánu a oficiálně žádnou podporu separatistických hnutí nepřiznává. Přesto vláda v Baku sídlo SANAM navzdory všem protestům Teheránu na svém území nezrušila (Brown 2004: 592–595). Není bez zajímavosti, že ázerbájdžánští nacionalisté od počátku 90. let o severozápadu Íránu referují výhradně jako o Jižním Ázerbájdžánu (*Cənubi Azərbaycan*), což je pojem v Íránu zakázaný. Usilují o sjednocení obou Ázerbájdžánů a tím o vytvoření mocné regionální země.¹⁵ Je sporné, jestliže se vláda v Baku odhodlá k tomu, aby – při podpoře USA, Izraele či jiných západních zemí, ale bez bezpečnostních záruk z jejich strany – podporovala separatismus Ázerbájdžánců v severozápadním Íránu, neboť si musí být vědoma nesmírné citlivosti Teheránu v této věci (Atabaki 2005: 43).

Jihoázerbájdžánská karta se však Baku může hodit pro vyvíjení byť omezeného diplomatického nátlaku na Írán, a to nejméně ze dvou důvodů. Prvním může být požadavek, aby islámská republika zaujala vůči Baku vstřícnější stanovisko kolem otázky řešení náhorně-karabašského konfliktu. Přítomnost stále nacionalističtější ázerbájdžánské komunity v Íránu může způsobit, že se Írán bude v případném obnoveném sporu o Náhorní Karabach chovat s ohledem na tužby svého ázerbájdžánského obyvatelstva. Druhým důvodem by mohla být případná eskalace sporů o dosud nevytyčené vzájemné hranice na Kaspickém moři (Morozova 2005: 119).

Podněcování kurdsko-ázerbájdžánských tenzí je integrální součástí politiky Teheránu zejména v západním Ázerbájdžánu, kde existuje početná kurdská komunita. Zejména v 90. letech minulého století usazoval islamistický režim Kurdy ve vesnicích na jih od řeky Arax, podél které probíhá státní hranice s Ázerbájdžánem a Arménií, aby vytvořil jakési nárazníkové pásmo. Vládě se tehdy podařilo vytvořit značné napětí mezi místními ázerbájdžánskými obyvateli a nově příchozími Kurdy. Snaha Teheránu poštvávat proti sobě kurdské a ázerbájdžánské komunity této provincie tedy byla částečně úspěšná a zapříčinila jisté zhoršení vzájemných vztahů, ale doposud nevyústila ve vážnější střet. Podle posledních informací z regionu navíc mezi předáky obou komunit, usilujících

¹⁵ Na druhou stranu je třeba dodat, že ze strany některých íránských kleriků naopak zaznívají výzvy k připojení Severního Ázerbájdžánu k islámské republice, a to na základě sdílené ší'itské identity. Podobně se několikrát vyjádřil např. tabrizský ajatolláh Mohsín Šabestání (Hicks 1997, online).

o podobné reformy (výuku v kurdštině a ázerbájdžánské turečtině, zřízení etnicko-administrativních autonomií atd.), existuje významná shoda (Khorshidi – Fee – Soltani 2010: 273).

Důležitým regionálním hráčem je Turecko. Dnešní vřelé vztahy mezi umírněně islamistickou vládou v Ankaře a íránskou teokracií jsou podmíněny mj. snahou Turecka udržet normální vztahy s Íránem, důležitým ekonomickým partnerem a významným regionálním hráčem. Ačkoli se však oficiálně Ankara vyjadřuje ve prospěch Íránu pokud se týče rozhovorů o uvalení sankcí na islámskou republiku, případné získání nukleární bomby Teheránem by vedlo k citelnému oslabení bezpečnosti Turecké republiky. Ostatně v dosavadní historii turecko-íránských vztahů období nepřátelství výrazně převažují nad periodami, kdy byly vzájemné oficiální styky korektní nebo dokonce vřelé. V minulosti např. Íránci podporovali tureckou odnož Hizballáhu, což způsobilo znatelné ochlazení ve vztazích mezi regionálními mocnostmi v 90. letech. Turci se navíc obávají, že Teherán by mohl v budoucnu znovu podporovat separatismus iráckých (a tureckých) Kurdů, jak již v minulosti činil (například za irácko-íránské války) (Davutoğlu 2008: 426–436).

Existence separatistického hnutí Ázerbájdžánců v Íránu by se Turecku proto hodila. Nicméně absentují informace z nezávislých zdrojů, jež by ukazovaly, že Ankara skutečně aktivně podněcuje separatismus iráckých Ázerbájdžánců. Podle některých odborníků, kteří mají blízko k americké vládě, je to však částečně vysvětlitelné zastaralou, ale v Turecku stále poměrně rozšířenou představou o iránském cítění ázerbájdžánské komunity islámské republiky.¹⁶

Závěr

Je zřejmé, že v současné době probíhá emancipační fáze ázerbájdžánského nacionalismu s paralelním vznikem i rozvojem ozbrojených složek odboje, což je však vzhledem k mocné úloze restriktivního aparátu Íránu velmi obtížně proveditelné. Pravdou je, že v případě posílení separatismu Ázerbájdžánců by byla hrozba pro teritoriální integritu Íránu nesrovnatelně větší než v případě již činných Kurdů, Balúčů nebo částečně též chúzestánských Arabů. Ázerbájdžánci totiž představují největší etnickou menšinu země a na rozdíl od marginálních (sunnitských) Kurdů, Balúčů i Arabů hrají mnozí představitelé této menšiny přední role ve společenském životě Íránu, v neposlední řadě díky svému vysokému vlivu v oddílech milice, v armádě, policii a státním aparátu. Navíc samotné území iránského Ázerbájdžánu je pro zemi strategicky nesmírně důležité,

¹⁶ Konzultace E. S. se Svante Cornellem v říjnu 2010.

a to jednak kvůli významné zemědělské produkci v regionu a jednak kvůli své poloze, kdy právě ázerbájdžánskými provinciemi prochází významné exportní trasy směrem do Turecka a západní Evropy. Vliv jejich etnicko-separatistických aspirací zejména na jiné (menší) turkické národy Íránu, např. východomazandáránské a chorásánské Turkmeny, čítající na 1,5 milionu lidí a osídlené u hranic s Turkmenistánem, by rovněž nebyl zanedbatelný. Pokud by tedy loajalita Ázerbájdžánců myšlenke íránské státnosti vzala za své, mělo by to dramatický dopad na podobu íránské státnosti.

Květen 2012

Literatura:

- Abdi, Kamyar: 2001 – Nationalism, Politics, and the Development of Archeology in Iran. *American Journal of Archeology* 2001: 51–76.
- Akhbari, Mohammed: 2009 – A Geopolitical Analysis of Ethnicity in Iran, with an Emphasis on Challenges and Opportunities. *Geopolitics Quarterly* 5: 3: 45–69.
- Alikhan, Fardin: 2008 – The Politics of Satellite Television in Iran. In: Semati, Mehdi (ed.): *Media, Culture and Society in Iran*. New York : Routledge: 94–110.
- Asgharzadeh, Alireza: 2007 – In Search of a Global Soul. Azerbaijan and the Challenge of Multiple Identities. *Middle East Review of International Affairs* 11: 4: 7–18.
- Atabaki, Touraj: 2005 – Ethnic Diversity and Territorial Integrity of Iran: Domestic Harmony and Regional Challenges. *Iranian Studies* 38: 22–44.
- Baharan, Bijan: 2010 – *The hidden side of Iran. Discrimination against ethnic and religious minorities*. Paris: International Federation for Human Rights.
- Brown, Cameron: 2002 – Observations from Azerbaijan. *Middle East Review of International Affairs* 6: 4: 66–74.
- Brown, Cameron: 2004 – Wanting to Have Their Cake and Their Neighbour's Too. Azerbaijani attitudes towards Karabakh and Iranian Azernaijan. *The Middle East Journal* 58: 576–596.
- Clark, Janine A.: 2006 – Field Research Methods in the Middle East. *Political Science and Politics* 39: 3: 417–424.
- Davutoğlu, Ahmet: 2008 – *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Elling, Rasmus C.: 2008 – State of Mind, State of Order. Reaction to the Ethnic Unrest in the Islamic Republic of Iran. *Studies in Ethnicity and Nationalism* 8: 481–501.
- Hassan, Hussein. *Iran: Ethnic and Religious Minorities*. Washington D. C.: Congressional Research Service, 2008. 14 s.
- Khorshidi, M. – Fee, L. Y. – Soltani, F.: 2010 – Ethnic Secessionism in Iran. Accusation or Fact? *Journal of Politics and Law* 3: 2: 269–276.
- Minahan, James: 2002 – *Encyclopedia of the Stateless Nations*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Mohtadi, Hamid: 1986 – Rural Stratification, Rural to Urban Migration, and Urban Inequality : Evidence from Iran. *World Development* 14: 713–725.
- Moosavi, Nastaran: 2007 – Secularism in Iran. In: Kosmin, B. – Keysar, A. (eds.): *Secularism and Secularity. Contemporary International Perspectives*. Hartford: ISSSC: 143–145.

- Morozova, Irina: 2005 – Contemporary Azerbaijani Historiography on the Problem of “Southern Azerbaijan” after World War II. *Iran and the Caucasus* 9: 85–120.
- Reny, Marie-Eve: 2011 – Authoritarianism as a Research Constraint for Political Scientists in the Field? The Case of China *Comparative Democratization Newsletter* 9: 2: 2, 14–16.
- Shaffer, Brenda: 2000 – The Formation of Azerbaijani Collective Identity in Iran. *Nationalities Papers* 28: 449–477.
- Shaffer, Brenda: 2002 – *Borders and Brethren. Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*. Cambridge: MIT Press.
- Southern Azerbaijan*. 2010 – The Hague: UNPO.
- Zandi, Davoud G: 2008 – Conceptualization of Islamic Solidarity in Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. *The Iranian Journal of International Affairs* 20: 69–91.

Internetové zdroje:

- AlefNoon ... *Picasa Web Albums* [online]. 5.2.2007 [cit. 2011-07-31]. AlefNoon, Photo 21. Dostupné z: <http://picasaweb.google.com/alefnoonphoto/AlefNoon#5028156005409439138>.
- Azeri TV ... *Sahar* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Azeri TV of Sahar Universal Network. Dostupné z: http://www.sahartv.ir/en/index.php?option=com_content&view=article&id=574&Itemid=53
- Cornell, Svante E. *Azeri.dk* [online]. 22.11.2004 [cit. 2011-08-01]. Iranian Azerbaijan: A Brewing Hotspot. Dostupné z: http://www.azeri.dk/en/articles/Iranian_azerbaijan.html.
- Güney Azərbaycan Milli Oyanış Hərəkəti* [online]. 31.3.2003 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z: <http://www.gamoh.biz/default.asp>.
- Güney Azerbaycan ... *Tarihte ve Günümüzde Türk Bayrakları* [online]. 20.11.2006 [cit. 2011-07-31]. Güney Azerbaycan. Dostupné z: <http://turkbayraklari.blogcu.com/guney-azerbaycan/705509>.
- Hicks, Elahé. *Amnesty International* [online]. 1997 [cit. 2011-04-01]. Iran’s Religious and Ethnic Minorities: Discrimination in Law and Practice. Dostupné z: <http://www.hrw.org/legacy/reports/1997/iran/>.
- Íranlı turistler ... *Hürriyet* [online]. 22.2.2011 [cit. 2011-07-31]. Íranlı turistler Türkiye’ye geliyor. Dostupné z: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/17087969.asp>.
- Racism ... *Association for Defense of Azerbaijani Political Prisoners in Iran* [online]. 9.10.2009 [cit. 2011-03-31]. Racism in contemporary Iran: an interview with Alireza Asgharzadeh. Dostupné z: http://adapp.info/en/index.php?option=com_content&view=article&id=192:profile-dr-alireza-asgharzadeh&catid=32:adapp-exposes&Itemid=47.
- Said Matinpour. *Association for Defense of Azerbaijani Political Prisoners in Iran* [online]. 28.2.2011 [cit. 2011-07-31]. Said Matinpour. Dostupné z: http://adapp.info/en/index.php?option=com_content&view=article&id=464:saeed-matinpour&catid=32:adapp-exposes&Itemid=47.
- Souleimanov, Emil. *Central Asia-Caucasus Institute Analyst* [online]. 27.10.2010 [cit. 2011-08-01]. Iranian Azerbaijan: The Brewing Hotspot of Future Separatism? Dostupné z: <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5432/print>.
- Tohidi, Neyereh. *OpenDemocracy.net* [online]. 28.6.2006 [cit. 2011-04-01]. Iran: regionalism, ethnicity and democracy. Dostupné z: http://www.opendemocracy.net/democracy-irandemocracy/regionalism_3695.jsp.
- Tractor Sazi ... *Havádarán Tirachtúr Ázerbájdžán* [online]. 13.12.2010 [cit. 2011-08-31]. Tractor Sazi football club and racism in Iran. Dostupné z: <http://tractorfans.blogspot.com/1389/09/22/post-4/>.

Contact: PhDr. Emil Souleimanov, Ph.D., Katedra ruských a východoevropských studií Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze, U Kříže 661/8, Praha 5, Czech Republic, e-mail: arslanlik@yahoo.com; Mgr. Kamil Pikal, Katedra ruských a východoevropských studií Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze, U Kříže 661/8, Praha 5, Czech Republic, e-mail: kamilpikal@post.cz.

Barbora Gergelová – Jaroslav Otčenášek:
**Tradiční řemeslná výroba
a zemědělské práce
v Čechách, na Moravě a ve Slezsku –
vědecká kritická edice CD-Rom.**

*Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. Praha 2011,
elektronický dokument 1,6 GB. Vydáno za podpory
GA ČR, č. grantu 404/09/1329. SW a zpracování
AiP Beroun, s. r. o.*

Tradiční řemeslná výroba a zemědělské práce v Čechách, na Moravě a ve Slezsku navazuje na dva předcházející CD-R věnované lidovému stavitelství (2001) a vesnickému interiéru (2006), které doplňuje a rozšiřuje o další úhel pohledu

na realitu venkova 40. až 80. let 20. století. Vznikající tematická řada CD-R prezentující bohaté fotografické fondy Etnologického ústavu navazuje na dlouhodobou koncepci ústavu v oblasti výzkumu a uchování tradiční hmotné a duchovní kultury a její proměny v 20. století.

Výchozími podklady pro zpracování projektu jsou dokumentační a fotografické fondy uložené v Etnologickém ústavu AV ČR, v. v. i. K těmto pramenům jsou zpracovány odborné popisy jednotlivých fotografií s lokalizací, časovým zařazením a odkazem na mapu a heslář krajových nebo profesních výrazů. Celý soubor je doplněn doprovodnou vědeckou studií o tradiční řemeslné a zemědělské výrobě se seznamem doporučené literatury. K edici je připojena mapa s vyznačením lokalit, kde se nacházejí lidoví výrobci, držitelé titulu Nositel tradice lidových řemesel 2001–2010. Další mapa dokumentuje lidovou řemeslnou výrobu v letech 1952–1989. (Zpracováno ze záznamů z terénních výzkumů Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV.)

Cena s DPH 230 Kč